

Közzététel: 2022. augusztus 24.

A tanulmány címe:

A Kárpát-medencei külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak vizsgálatára alkalmas adatkörök összehasonlító elemzése

Szerzők:

BORBÉLY MÁTYÁS,

a Nemzetstratégiai Kutatóintézet kutatója; a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza

E-mail: matyas.borbely@nski.gov.hu

CSÉCSI DÁVID,

a Nemzetstratégiai Kutatóintézet kutatója; a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza

E-mail: david.csecsi@nski.gov.hu

PÉTI MÁRTON,

a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnökhelyettese; a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi docense

E-mail: marion.peti@nski.gov.hu

DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2022.8.hu0749>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) *Statisztikai Szemle* c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

1. A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
2. A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
3. A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
4. A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Sztj. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
5. A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
6. A 3. a)–c) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:
„*Forrás: Statisztikai Szemle* c. folyóirat 100. évfolyam 8. számában megjelent, **Borbély Mátyás–Csécsi Dávid–Péti Márton** által írt, **A Kárpát-medencei külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak vizsgálatára alkalmas adatkörök összehasonlító elemzése** című tanulmány (link csatolása)”
7. A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem feltétlenül esnek egybe a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Borbély Máttyás – Csécsi Dávid – Péti Márton

A Kárpát-medencei külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak vizsgálatára alkalmas adatkörök összehasonlító elemzése

Comparative analysis of data sets suitable for the research of the socio-economic position of Hungarian minorities in the Carpathian Basin

Borbély Máttyás, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet kutatója; a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza
E-mail: matyas.borbely@nski.gov.hu

Csécsi Dávid, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet kutatója; a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza
E-mail: david.csecsi@nski.gov.hu

Péti Márton, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnökhelyettese; a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi docense
E-mail: marton.peti@nski.gov.hu

A Kárpát-medencei külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlító vizsgálatára kézenfekvő megoldást kínálhat a statisztikai adatok elemzése. Ezt a tevékenységet azonban számos kihívás nehezíti, amikor különböző statisztikai rendszerek és adatforrások adatait kell egymással összevetni. Jelen tanulmány e kihívásokat és az ezekre adható lehetséges válaszokat tárja fel. Az adatok típusától függően statisztikai értelemben a külhoni magyarság helyzete alapvetően kétféle megközelítésben vizsgálható: az etnikai differenciálást is lehetővé tévő társadalomstatisztikai adatok kifejezetten a határon túli magyarság társadalmi-gazdasági pozícióiról tudósítanak; a területi statisztikai adatok használata pedig a magyarok által lakott térségek társadalmi és gazdasági struktúráinak elemzését teszi lehetővé. A tanulmány alapvetően e két eltérő vizsgálati mód mentén mutatja be és értékeli előbb a főbb szakirodalmi előzményeket, majd a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetének vizsgálatára alkalmas különféle adatköröket. A közismert statisztikai adatkörök (népszámlálási és területi statisztikai adatok) mellett előtérbe kerülnek a kapcsolódó jelentősebb nemzetközi nagymintás adatfelvételek, valamint a kimondottan a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének feltárását célzó fontosabb felmérések is.

Tárgyszó: külhoni magyarok; társadalmi-gazdasági pozíció; statisztikai adatok

For the comparative examination of the socio-economic situation of Hungarian minorities in the Carpathian Basin, the analysis of statistical data can offer an obvious solution. However, this activity is hampered by many challenges: data from different statistical systems and data sources need to be compared. This study explores these challenges and possible responses to them. Depending on the type of data, the situation of Hungarian minorities can be examined in two different ways: with the use of social statistics containing ethnic data, it is possible to specifically examine the socio-economic positions of Hungarian minorities; while the use of regional statistics enables the analysis of the social and economic structures of the areas inhabited by Hungarian minorities. It is basically these two different research methods along which our study presents and evaluates firstly the main literature on the topic, and then the various data sets suitable for examining the socio-economic situation of Hungarian minorities. In addition to the more well-known statistical data sets (census and regional statistical data), the study also presents the related major international large-scale surveys, as well as the main surveys aimed specifically at exploring the socio-economic situation of Hungarian minorities.

Keyword: Hungarian minorities; socio-economic position; statistical data

A külföldi magyar közösségek társadalmi-gazdasági összehasonlító elemzésében érthetően nagy szerepet játszhatnak a különféle statisztikai adatbázisok. A kutatók viszont gyakran ütköznek nehézségekbe, amikor a Kárpát-medencei magyar közösségek különböző élethelyzeteinek eltéréseit vagy hasonlóságait mennyiségi mutatókkal is igazolni szeretnék.

Statisztikai adatok segítségével a külföldi magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőit a felhasznált adatok típusa (és így a vizsgálat tárgya) szerint alapvetően kétféle megközelítésben tudjuk vizsgálni. Az első megközelítés alkalmazására abban az esetben nyílik lehetőség, amennyiben a lakosságra vonatkozó – társadalmi-gazdasági tematikájú – adatokat etnikai (nemzetiségi vagy anyanyelvi) alapon meg tudjuk különböztetni. Ekkor ugyanis lehetőségünk van *kifejezetten a magyar lakosság társadalmi-gazdasági pozícióit* megragadni. Ezt a vizsgálati módot a továbbiakban *társadalomstatisztikai, etnikai fókuszú* megközelítésnek nevezzük.

A második megközelítés alkalmazására akkor van lehetőség, amikor részletes földrajzi bontásban állnak rendelkezésre alapvetően közigazgatási területegységekre vonatkozó – de szintén társadalmi-gazdasági tematikájú – adatok. Ezek használatával elsősorban a *magyarok által lakott térségek* társadalmi-gazdasági fókuszú elemzése, ezzel együtt végső soron a *magyar lakosság társadalmi-gazdasági pozícióinak közelítő jellegű vizsgálata* válik lehetővé. Utóbbi vizsgálati módot a továbbiakban *területi statisztikai fókuszú* megközelítésnek nevezzük.

Módszertani tanulmányunk arra keresi a választ, hogy a fenti két megközelítés mentén milyen adatforrásokra és mutatókra támaszkodhatunk a Kárpát-medencei magyarságra irányuló összehasonlító vizsgálatok, illetve általában a külhoni magyar közösségek és az általuk lakott térségek társadalmi és gazdasági struktúráinak a feltárása során. Szintén fontos kérdés, hogy a létező adatbázisok milyen célból, illetve milyen megbízhatósággal és pontossággal hasznosíthatók az összehasonlító kutatásokban, továbbá milyen tevékenységekkel lehetne javítani az összehasonlító vizsgálatok mennyiségi adatokkal való ellátottságán.

A tanulmány a fent ismertetett két eltérő vizsgálati mód mentén először a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőinek kutatására irányuló főbb *szakirodalmi előzményeket*, utána pedig a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlító vizsgálatára alkalmas különféle *adatköröket mutatja be és értékeli*. A közismert, tudományos munkákban gyakran használt népszámlálási és területi statisztikai adatkörök mellett áttekintjük a kapcsolódó fontosabb nemzetközi nagymintás adatfelvételeket, továbbá az elmúlt két évtizedben megvalósult, kifejezetten a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének rendszerszerű vizsgálatát célzó adatfelvételeket is.

A tanulmány témája és megközelítése újdonságnak számít, hiszen a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlító vizsgálatára alkalmas adatkörök átfogó értékelésére korábban nem volt példa.

1. Előzmények és módszertan

1.1. Szakirodalmi előzmények

A külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőinek kutatására irányuló szakirodalmi előzményeket az utóbbi években többen igyekeztek összefoglaló jelleggel bemutatni (*Gyurgyik et al., 2010; Borbély, 2020*). A külhoni magyarságra irányuló vagy az ahhoz is kapcsolódó, a Kárpát-medence térségeivel foglalkozó kutatási témák meglehetősen népszerűek a hazai szakirodalmak tanúsága szerint, különösen demográfiai, oktatásügyi, kulturális és regionális gazdaságtani témakörökben. Sőt, az utóbbi harminc évet tekintve talán egyre élénkebb az ez irányú tudományos tevékenység. Ennek ellenére a kifejezetten a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit megragadni szándékozó összehasonlító vizsgálatoknak már kevesebb szerep jutott, ráadásul az ezt ambicionáló kutatások általában csak erősen korlátok közé szorítva tudták leírni a magyarság tényleges pozícióit.

A szakirodalmi áttekintésben az elmúlt húsz év – a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőinek feltárását kifejezetten statisztikai adatok elemzése mentén ambicionáló – munkáit¹ a fentebb említett két megközelítés szerint kategorizáltuk, emellett megkülönböztettünk típusokat a földrajzi tárgykörük szerint is (1. ábra). Külön vizsgáltuk ezért a teljes Kárpát-medencére kiterjedő kutatásokat, valamint a csak az egyes régiókra, illetve a magyarországi nemzetpolitika által használt kifejezés szerint az egyes *nemzetrészekre* kiterjedő munkákat. Szintén meghatároztuk, hogy az egyes, magyarok által lakott térségeket elemző szakirodalmakban történt-e a térségen belüli részletes, a megyeinél alacsonyabb szintű területi differenciálás.

1. ábra

A külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit vizsgáló kutatások fő megközelítése és területi vonatkozásai

The main approach and territorial aspects of research examining the socio-economic positions of minority Hungarians

	Egy nemzetrész		Több, akár mind a négy, jelentős magyar népességgel rendelkező nemzetrész (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja) és Magyarország	
	átfogó elemzése	területileg részletesen differenciált elemzése és összehasonlítása	átfogó elemzése és összehasonlítása	területileg részletesen differenciált elemzése és összehasonlítása
Társadalomstatistikai, etnikai fókuszú	Erdély: Veres, 2006, 2014, 2015 Papp Z., 2008 Kiss, 2010a, 2010b Papp Z. – Veres, 2012 Csata, 2017 Szlovákia: Gyurgyik, 2005	Szlovákia: Gyurgyik, 2006, 2008 Vajdaság: Badis, 2008	Papp Z. – Veres, 2007 Gyurgyik et al., 2010 Kiss, 2012 Csata et al., 2021 Péti et al., 2021	
Területi statisztikai fókuszú		Erdély: Kiss, 2014 Csata, 2019a, 2019b		
	Szlovákia: Ravasz, 2012 Vajdaság: Szűgyi, 2017	Erdély: Megyesi – Péti, 2019 Vajdaság: Huszka – Bakó, 2007	Réti, 2004, 2005 Péti – Szabó, 2015 Lőcsei et al., 2021a	Lőcsei et al., 2021b

¹ Bár igyekeztünk bemutatni az alapvetően statisztikai adatokra építő, összehasonlító elemzéseket tartalmazó művek minél szélesebb körét, a téma népszerűsége révén ez egészen biztosan csak részben sikerült.

Látható, hogy ezek a besorolások nem kizárólagosak, hiszen van néhány olyan irodalom, amelyekre bizonyos mértékben jellemző mindkét megközelítés. Ehhez hasonlóan az ugyanabban a kategóriában lévő egyes irodalmak más egyéb jellemzői – például a területi vagy tematikus fókusz, részletessége, mélysége – is igen eltérőek lehetnek. A továbbiakban ezért röviden bemutatjuk a téma legfontosabb szakirodalmi előzményeit.

1.1.1. Társadalomstatistikai, etnikai² fókuszú előzmények

A külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőit vizsgáló szakirodalmi előzmények megkerülhetetlen elemei azok az alapvetően szociológiai háttérű kutatások, amelyek az ehhez szükséges, *etnikailag differenciált társadalomstatistikai adatok* birtokában vizsgálták kifejezetten a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági pozícióit és rétegzettségét, elsősorban iskolai végzettségi és munkaerőpiaci jellemzőkön keresztül.

A legtöbb ilyen szakirodalmi előzmény közös jellemzője, hogy kizárólag *egy adott ország egy adott, jelentős magyar népességgel rendelkező régióját*, valamint elsősorban ennek magyarságát vizsgálja, alapvetően az ország valamely évben felvett, etnikailag differenciált népszámlálási adatainak felhasználásával. Szintén közös pontjuk ezeknek a kutatásoknak, hogy a magyarság mellett összehasonlító jelleggel az adott országok államalkotó, valamint egyéb nemzetiségeire vonatkozóan is tesznek megállapításokat.

Az évezred első két népszámlálásainak éveire (2001–2002, 2011) kapcsolódóan a legtöbb ilyen típusú kutatás Erdélyre és az erdélyi magyarságra vonatkozóan valósult meg (*Veres, 2006, 2014, 2015; Papp Z., 2008; Kiss, 2010a, 2010b, 2014; Csata, 2017*), de a 2001-es népszámlálások kapcsán találunk Szlovákiára és a szlovákiai magyarságra (*Gyurgyík, 2005, 2006, 2008*), valamint a Vajdaságra és a vajdasági magyarságra (*Badis, 2008*) vonatkozó elemzéseket is. Kárpátalja kapcsán elmondható, hogy bár számos példa akad a térség etnodemográfiai fókuszú, a 2001-es népszámlálási adatok felhasználásával történő vizsgálatára (*Molnár–Molnár D., 2005; Dupka, 2011; Molnár D., 2013; Tátrai et al., 2018*), valamint a kárpátaljai magyarság társadalmi-gazdasági helyzetének bizonyos aspektusait bemutató kutatásokra (*Kovály et al., 2017*) is, a térségre vonatkozó etnikailag differenciált társadalomstatistikai adatok elemzése még nem történt meg.

² A nemzetiségi, az anyanyelvi, illetve az egyéb kapcsolódó, származásbeli hovatartozással foglalkozó szakirodalom e jellemzőket leggyakrabban összefoglalóan az „etnicitás” kifejezéssel illeti, ezért jelen tanulmányban is ezt az összefoglaló kifejezést használjuk. Az etnicitás, nemzetiség kérdéskörével kapcsolatban részletesebben lásd például: *Kiss, 2010a; Csata, 2019a*.

Az etnikai fókuszú kutatások nagy része néhány kérdés tekintetében tartalmaz bizonyos fokú területi differenciálást is, ám ez többnyire kimerül a *középszintű közigazgatási területegységek* (járások, megyék) rövid társadalomstatisztikai elemzésében, illetve kivételes esetekben a vizsgált régió tömb- és szórványmagyarságának összehasonlító elemzésében (Kiss, 2014). Részletes területi bontású – járási és települési szintű – vizsgálatokat ugyanakkor csak kevés etnikai fókuszú kutatás tartalmaz (Badis, 2008; Gyurgyik, 2006, 2008), ezek is jobbra csupán egy-két alapmutató vonatkozásában. A részletes területi bontású etnikai fókuszú vizsgálatok alacsony száma minden bizonnyal az *adatellátottság hiányosságaival* van összefüggésben, hiszen pl. Erdélyre vonatkozóan a mai napig nem érhetőek el etnikailag differenciált társadalomstatisztikai adatok a megyeinél alacsonyabb területi bontásban.

A társadalomstatisztikai jellegű előzmények egy másik csoportját jelentik azok a kutatások, amelyek nemcsak egy, hanem *több jelentős magyar lélekszámú nagyrégió, valamint a bennük élő magyarság* társadalmi-gazdasági jellemzőit vizsgálták és hasonlították össze. Az elsősorban népszámlálási adatokkal dolgozó irodalmak alapvetően a fontosabb demográfiai mutatók mentén vetették össze a magyar közösségek helyzetét, kitérve bizonyos társadalmi pozíciókat ismertető jellemzőkre (iskolai végzettség, foglalkozási státusz) is (Gyurgyik et al., 2010; Kiss, 2012).

A szakirodalmi előzmények egyik csoportja ugyanakkor nemcsak a földrajzi kereteiben, hanem az általuk elemzett adatok jellegénél fogva is különbözik az egy-egy régiót vizsgáló kutatásoktól. Ezek a kutatások alapvetően nem az egyes országok népszámlálási adataival dolgoztak, hanem egy-egy *eseti jelleggel megvalósult átfogó, a Kárpát-medencei legnépesebb magyar közösségeket megcélzó felmérés* adataival. Ilyen típusú, az öt legnépesebb Kárpát-medencei magyar közösség mindegyikére reprezentatív, a vizsgált közösségek társadalmi-gazdasági jellemzőit részletesen felmérő adatfelvételtől ugyanakkor kevés valósult meg az utóbbi 20 évben.

Az egyik legfontosabb ilyen felmérés a 2007-ben az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet³ vezetésével megvalósított *Kárpát-panel, 2007* volt. A panelvizsgálat módszertanát és legfontosabb eredményeit *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái* című gyorsjelentés mutatja be (Papp Z.–Veres, 2007). Bár az adatfelvétel megteremtette az alapot az öt legnépesebb magyar közösség társadalmi-gazdasági helyzetének szisztematikus, rendszeres, idősoros kutatására, átfogó megisméltésére végül nem került sor. Azt egyedül Erdélyben ismételték meg, 2010-ben (Papp Z.–Veres, 2012).

³ Utóda a TK Kisebbségkutató Intézet.

A másik ilyen átfogó, mind az öt népesebb Kárpát-medencei magyar közösséget megcélzó adatfelvétel a Nemzetstratégiai Kutatóintézet vezetésével 2018–2019-ben megvalósult *Életminőség és jólét, 2018–2019* elnevezésű felmérés volt, amelynek első eredményeit a kutatóintézet munkatársai mutatták be (Csata et al., 2021; Péti et al., 2021). Az adatfelvétel főbb jellemzőit a tanulmány későbbi fejezetében ismertetjük röviden.

A Kárpát-medencei, illetve a regionális léptékű társadalomstatisztikai elemzések terén fontos szerepet tölt be a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézete is. Az intézet egyrészt kifejezetten Kárpát-medencei vonatkozású – elsősorban a népszámlálásokhoz, valamint különféle mintavételezési eljárásokhoz köthető – *statisztikai módszertani tanulmányokkal* (Kapitány, 2010, 2013), másrészt *demográfiai elemzésekkel* (Kapitány, 2015; Tóth, 2018) és *prognózisokkal* (Hablicsek et al., 2005) járul hozzá a társadalomstatisztikai kutatásokhoz.

1.1.2. Területi statisztikai fókuszú előzmények

A külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőit vizsgáló kutatások másik jelentős csoportja alapvetően a *szomszédos országok közigazgatási területegységeire vonatkozó* különféle társadalom- és gazdaságstatisztikai adatok elemzésére épül. A külhoni magyarság helyzetéről egy ilyen típusú, területi adatellátottságra épülő elemzés eredményeként akkor kapjuk a legpontosabb képet, amennyiben *kifejezetten a magyarok által többségben lakott térségeket, településterületi tömböket vizsgáljuk* (Péti–Szabó, 2015). E térségek nemzetpolitikai és nemzetstratégiai szerepét jól érzékelteti, hogy az utóbbi évtizedekben a tömbterületeken élő magyarság száma és aránya sokkal kisebb ütemben csökkent, mint a szórvány-magyarságé (Kocsis–Tátrai, 2015), sőt több (különösen székelyföldi) tömbtelepülésen a magyarok aránya kifejezetten nőtt (Kiss–Barna, 2012; Veres, 2015).

Ugyanakkor, mivel a szomszédos országokban a települési szintű adatellátottság hiányosságokat mutat (lásd a tanulmány 3.1 fejezetét), a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőinek területi statisztikai fókuszú vizsgálata jobbára kimerül a középszintű vagy annál nagyobb területegységekre (járások, megyék) vonatkozó adatok elemzésében. Akad azonban néhány kivétel. A továbbiakban ezek rövid áttekintése következik.

A részletes földrajzi bontású, makroregionális kitekintésű társadalmi-gazdasági elemzések *adatellátottsághoz kapcsolódó korlátait* legutóbb egy olyan (kétrészes) tanulmány is megerősítette, amely a Kárpát-medencében az elmúlt tíz évben zajló gazdasági folyamatokat vizsgálta területi szemlélettel. A tanulmány első része leginkább az egyes nagyrégiók közötti különbségekre fókuszál (Lőcsei

et al., 2021a), a második részben azonban már részletesebb területi bontásban elemzik a szerzők: vizsgálják az egyes nagyrégiók belső megosztottságát, a sikeres és az elmaradott térségeket, valamint a nagyobb várostérségeket (Lócsei *et al.*, 2021b).

Átfogóan és kifejezetten a külföldi magyarok szemszögéből vizsgálja a XXI. századi gazdasági integráció lehetőségeit a *Közeledő régiók a Kárpát-medencében* című kétkötetes tanulmánygyűjtemény, amely hat felvidéki, nyolc erdélyi és három vajdasági fókuszú tanulmányt tartalmaz (Réti, 2004, 2005). Az összehasonlító elemzések Szlovákia, Románia és Szerbia nemzetgazdaságaitól kiindulva az egyes megyéken keresztül egészen a *magyarlakta területekig* jutva vizsgálják a főbb társadalmi-gazdasági tényezőket.

Hasonló felfogású Huszka és Bakó (2007) munkája, akik az Észak-Vajdaság magyar többségű községeinek átfogó és részletes társadalmi-gazdasági elemzését végezték el, több adatforrás adatait felhasználva.

Tematikusan kevésbé átfogó, viszont földrajzilag részletesebb Csata (2019b) kutatása, amelyben a *jólét és az etnikai polarizáció összefüggéseit elemezte Erdély és a Partium területén, községi szinten*. Mivel ennyire részletes földrajzi bontásban társadalomstatisztikai adatok nem álltak rendelkezésére, Csata az LHDÍ⁴-mutatót használta mint komplex jóléti mutatót. Megállapítása szerint Erdély városaiban és községeiben a *jólét csupán kismértékben függ az etnikai összetételtől*: leginkább azokban a térségekben alacsonyabb a humán fejlettség helyi mutatója, ahol nagyobb arányban élnek hátrányosabb gazdasági helyzetű kisebbségek, elsősorban romák.

Szintén idekötődik a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársainak kutatása (Megyesi–Péti, 2019), amelyben a teljes romániai kis- és középvárosi hálózaton belül a *többségében magyarok által lakott városok fejlettségét elemezték*. A kutatás megállapítása, hogy a székelyföldi városok átlagon felüli, míg a partiumi települések átlagon aluli fejlettségűek.

Kifejezetten az erdélyi tömb- és szórványterületek vonatkozásában is készült már olyan kutatás, amely a *helyi magyarság létszáma és társadalmi-gazdasági pozíciója közötti összefüggéseket vizsgálta* (Kiss, 2014), és megállapította, hogy az erdélyi magyarság körében a *társadalmi pozícióvesztés szorosan összefügg az ún. tömbösödési folyamatokkal*, vagyis azzal, hogy a magyar etnikumú lakosság fokozatosan azon területekre koncentrálódik földrajzilag, ahol a magyarság (relatív) többségben van. Ennek okaként a kutatás azt jelöli meg, hogy ezek a térségek általában a kevésbé urbanizált, szegényebb infrastruktúrával rendelkező, gazdaságilag fejletlenebb területek közé tartoznak. Csata ugyanakkor a *tömbösö-*

⁴Local Human Development Index: Dumitru Sandu román szociológus által kifejezetten a romániai községszintű adatellátás figyelembevételével kidolgozott komplex fejlettségi mutató.

dési folyamatok kapcsán pozitív gazdasági összefüggésekről is beszámolt (Csata, 2019a). Ilyenek például az erősödő társadalmi szolidaritás miatti alacsonyabb tranzakciós költségek, az etnikai régiótudat, valamint ennek komparatív gazdasági hasznaként az etnikai vállalkozások és az etnikai marketing megjelenése.

Fellelhető néhány olyan tanulmány is, amely ugyan egy-egy szűkebb téma mentén és erősen korlátozott adatkészlet felhasználásával, de egy adott külhoni magyar közösség társadalmi-gazdasági jellemzőinek leírása során bizonyos mélységig vizsgálta a *magyarok településterületéhez kapcsolódó községi vagy települési szinteket* is (Ravasz, 2012; Szügyi, 2017).

1.2. Módszertan

A tanulmány elsősorban a Kárpát-medencei külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak az összehasonlító vizsgálatára irányuló további kutatások számára kíván módszertani segítséget nyújtani. Ehhez azonosítja, értékeli és összehasonlítja a főbb releváns adattípusokat és adatforrásokat, áttekintést adva azok legfontosabb tudnivalóiról. Fontos kérdés, hogy az azonosított adatkörök milyen célból és milyen megbízhatósággal, pontossággal hasznosíthatók az összehasonlító kutatásokban, ezért a tanulmány az egyes adatkörök külhoni magyarságra irányuló összehasonlító vizsgálatokban (potenciálisan) betöltött szerepét is vizsgálja.

A közismertebb, tudományos munkákban gyakran használt népszámlálási és területi statisztikai adatkörök mellett áttekintjük a fontosabb nemzetközi nagymintás adatfelvételeket, továbbá a kifejezetten a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének rendszerszerű vizsgálatát célzó adatfelvételeket is.⁵

A tanulmány az egyes adatkörök bemutatása és értékelése során – elsősorban módszertani és adatelérési megfontolásból – alapvetően a népesebb (100 ezer fő fölötti létszámú) külhoni magyar közösségekre⁶ fókuszál. A területi statisztikai adatok esetében ugyanakkor nem indokolt ez a különbségtétel, ezért mindegyik szomszédos ország bekerült az elemzésbe.

⁵ A felsoroltakon túl természetesen egyéb, kevésbé nyilvánvaló adatkörök (pl. oktatási, vállalati adatbázisok) is szóba kerülhetnek adatforrásként a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének vizsgálatakor. Az ilyen, speciális adatkörök közös tulajdonsága, hogy gyűjtésük általában országonként különböző módszertannal, kevésbé rendszeresen, vagy teljesen esetlegesen történik, így összehasonlító jellegű vizsgálatokra nem alkalmasak. Ezért az ilyen adatköröket a tanulmányban nem mutatjuk be.

⁶ Erdélyi, szlovákiai, vajdasági és kárpátaljai magyarság.

2. A társadalomstatisztikai, etnikai fókuszú adatkörök vizsgálatának eredményei

A magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőinek társadalomstatisztikai, etnikai fókuszú vizsgálatára tehát a fentebb leírtak szerint abban az esetben nyílik lehetőség, amennyiben a rendelkezésre álló – társadalmi-gazdasági tematikájú – adatokat etnikai (nemzetiségi vagy anyanyelvi) alapon meg tudjuk különböztetni. Ekkor ugyanis lehetőségünk van – jó közelítéssel – kifejezetten a magyar lakosság társadalmi-gazdasági pozícióit megragadni. Az etnikai adatok elemzése ugyanakkor mindenképpen körültekintést igényel, hiszen a felmérések során valójában nem ténylegesen létező csoportokat kérdezzük, hanem az egyes nemzetiségi csoportokat is a kérdőívek kérdéseire adott válaszok összesítése során alakítjuk ki (Papp Z., 2010), így a felmérések módszertana és a kérdőívek kérdései jelentősen befolyásolhatják a kapott eredményeket. Különösen nagy a jelentősége ennek az egyes országok felmérései során kapott eredmények összehasonlító elemzése során, mivel az ENSZ és az Eurostat közös, népszámlálásokra vonatkozó ajánlása szerint a nemzetiség, az anyanyelv és a vallás nem számítanak alapvető ismérveknek, így ezen ismérvek népszámlálásokban való jelenlétét, kérdezési módszertanát az egyes országok saját prioritásai határozzák meg (Papp Z., 2010).

Mindemellett a legfontosabb etnikai fókuszú adatkörnek mindenképpen az egyes országok azon *népszámlálásainak* adatai számítanak, amelyek során a nemzetiségi és/vagy anyanyelvi jellemzőkre is rákérdeztek, és amelyek elemzése során ezért valamilyen formában lehetőség nyílik ezen ismérvek alapján is különbséget tenni az egyes adatok között. A fejezetben ezért először a népszámlálási adatok szerepét mutatjuk be.

A népszámlálásokon túl léteznek ugyanakkor más egyéb adatfelvételek is, amelyek vagy a vizsgált térségek lakosságának bizonyos társadalmi-gazdasági jellemzőit, vagy kifejezetten e térségek magyarságának társadalmi-gazdasági jellemzőit mérték fel, illetve mérik fel rendszeresen, országonként (közel) azonos módszertannal. *A kimondottan a külhoni magyarságot célzó adatfelvételek természetesen szintén megkerülhetetlenek, ezért röviden ezeket is bemutatjuk a fejezetben.*

Ugyanakkor a nem kifejezetten a magyarságot célzó, hanem a magyarok által lakott térségek teljes lakosságára vonatkozó, országonként (közel) azonos módszertanú, *nemzetközi nagymintás adatfelvételek* is fontosak számunkra. Egyrészt azért, mert ezek az adatok megteremtik a lehetőséget az adott régiók magyarságának *relatív, a teljes társadalomhoz képest értelmezett társadalmi-gazdasági*

pozícióinak vizsgálatára. Másrészt azért, mert az ilyen adatfelvételek között is létezik olyan, amely során a nemzetiségi és/vagy anyanyelvi jellemzőkre is rákérdeznek, valamint meg is kérdeztek kellő számú magyar lakost is ahhoz, hogy érvényes állításokat lehessen megfogalmazni belőlük a *régió magyar lakosságáról* is. Mindezek miatt a fejezetben bemutatjuk a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőinek vizsgálatában szerepet játszó legfontosabb nemzetközi nagymintás adatfelvételeket is.

2.1. Népszámlálások

A lakosság társadalmi-gazdasági jellemzőinek vizsgálatában a népszámlálások számítanak a legfontosabb adatforrásnak, hiszen ezek magas megbízhatóságú, országoként hasonló módszertanú, az egyes országok teljes lakosságára kiterjedő, a lakosság alapvető társadalmi-gazdasági jellemzőire rákérdező adatfelvételek, amelyeket többnyire rendszeres időközönként (általában tízévente) megismételnek. Ez utóbbi kapcsán a jelentős létszámú magyar népességgel rendelkező Kárpát-medencei országok közül idáig egyedül Ukrajna jelentett kivételt, ahol legutóbb 2001-ben tartottak országos cenzust. A másik négy vizsgált országban 1990 óta országoként egymáshoz többé-kevésbé közel eső időpontokban,⁷ körülbelül tízévente valósult meg népszámlálás, legutóbb pedig mind a négy országban 2011-ben valósult meg a felmérés. Ezt a sormintát a 2020-ban indult Covid19-járvány felülírta, hiszen a pandémia miatt a 2021-ben esedékes európai népszámlálások jelentős részét elhalasztották,⁸ ugyanakkor például Szlovákiában megtartották, a korábbi gyakorlattól eltérően jelentős részben online módon.⁹

A külhoni magyar közösségek társadalmi jellemzőinek kutatásában a népszámlálási adatok elsődleges fontosságúak. Ennek az az oka, hogy a censzusok során általában (de nem minden esetben) a nemzetiségi és/vagy anyanyelvi jellemzőkre is rákérdeztek, így a belőlük képezett adatbázisok is tartalmaznak nemzetiségi hovatartozásra, illetve anyanyelvre vonatkozó adatokat. Ezek alapján a felmérések során előálló adattömegeből kiszűrhetők a magyar nemzetiségű, illetve anyanyelvű személyekre vonatkozó adatok (a háztartásra, lakásra vonatkozó adatokhoz ugyanakkor nem tartozik etnikai változó). Az etnikai változók azonban a nyilvánosan elérhető adatbázisokban általában külön jelennek meg, nincse-

⁷ Magyarország: 1990, 2001, 2011; Szlovákia: 1991, 2001, 2011; Románia: 1992, 2002, 2011; Szerbia: 1991, 2002, 2011.

⁸ Magyarország: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100067.kor>

Szerbia: <https://www.stat.gov.rs/media/5913/412-21-amendlawenggn.pdf>

Románia: <https://www.romania-insider.com/romania-census-postponed-2022>

⁹ <https://www.scitanie.sk/en/how-was-the-2021-population-and-housing-census-realized>

nek összekapcsolva más társadalmi-gazdasági adatokkal. Kutatási céllal, indokolt esetben ugyanakkor jellemzően hozzáférhetők a népszámlálások mikroadatai is, amelyek által lehetővé válik az etnikai és a társadalmi-gazdasági adatok összekapcsolása.

A külhoni magyarság vizsgálata szempontjából kiemelten fontos, hogy a legutóbbi népszámlálásaik alkalmával a jelentős számú magyar népességgel rendelkező Kárpát-medencei országok mindegyikében megtörtént az etnikai adatok felmérése is. Ugyanakkor a későbbiekben meghatározó lehet, hogy az ezredforduló után több szomszédos országban is ún. regiszteralapú népszámlálást vezettek be. Az ilyen típusú népszámlálások esetében nincs lehetőség nyilatkozni a nemzetiségi csoporthoz tartozásról, ezért a regiszteralapú cenzusra áttért országok (Ausztria és Szlovénia) legfrissebb (2011-es) népszámlálási adatai már nem adnak lehetőséget etnikai alapú szűrésre.

A nemzetiségre, anyanyelvre vonatkozó adatok értelmezése a hagyományos népszámlálások esetében is különleges óvatosságot igényel (*Kapitány, 2013*). Amellett például, hogy az egyes országokban különböző módszertan szerint rögzítették a nemzetiségre-anyanyelvre vonatkozó kérdéseket és válaszokat, valamint más és más válaszlehetőségek álltak rendelkezésre, az is fontos, hogy ezekre a kérdésekre nem volt kötelező válaszolni, ami miatt általában viszonylag magas a nem válaszolók aránya. Szintén hangsúlyos, hogy a cenzusok alkalmával az egyes államok polgárainak eltérő politikai, nyelvi környezetben kell nyilatkozniuk nemzetiségükről, ami visszahathat az etnikai identitás felvállalására is. További, általánosan előforduló probléma, hogy a feltehetően (környezet által annak tartott) roma/cigány származású személyek a leadott válaszok legalább felében nem romának, hanem vagy a többségi nemzethez tartozónak vagy magyarnak vallották magukat (*Braun et al., 2010; Papp Z., 2012*).

2.2. Nemzetközi felmérések

A népszámlálások mellett a külhoni magyarság kutatása szempontjából hasznosak lehetnek azok a különféle *nemzetközi nagymintás adatfelvételek* is, amelyeket a jelentős magyarsággal rendelkező Kárpát-medencei országok többségében lebonyolítottak az elmúlt években. Bár e felmérések között kevés olyan van, amelynek a hivatalos, uniós verziójában rákérdeznek az etnikai jellemzőkre, az egyes országokban zajló tényleges adatfelvételek során gyakran mégis *megtörténik az etnikai adatok felvétele* is. A népszámlálási adatokhoz hasonlóan ugyanakkor az etnikai változókkal összekapcsolt adatok csak kutatási céllal, indokolt esetben érhetők el az egyes országok statisztikai hivatalain keresztül. Mindemel-

lett a nemzetközi felmérések hivatalos, teljes lakosságra vonatkozó adatai is hasznosak, hiszen a segítségükkel vizsgálni tudjuk egy adott régió magyarságának *relatív, a teljes társadalomhoz képest* értelmezett társadalmi-gazdasági pozícióit – feltéve persze, hogy valamely másik forrásból az adott régió magyarságáról is vannak összehasonlításra alkalmas adataink.

A külhoni magyarok társadalmi-gazdasági helyzetének kutatása kapcsán tematikus, módszertani és területi szempontok alapján összességében hat nemzetközi felmérés tekinthető relevánsnak: az Eurostat által koordinált felmérések közül ilyen a *European Union Labour Force Survey*, a *European Union Statistics on Income and Living Conditions*, valamint a *European Health Interview Survey*. A másik három kapcsolódó felmérést nem az Eurostat, hanem különféle nemzetközi szervezetek koordinálják, ezek a *European Social Survey*, a *European Values Study* és a *World Values Survey*. A továbbiakban röviden bemutatjuk az említett felmérések legfőbb jellemzőit és a külhoni magyarok társadalmi-gazdasági helyzetének vizsgálatában betöltött szerepüket. Az 1. táblázatban pedig összefoglaltuk, hogy egyes adatfelvételek megrendezésére mely időpontokban került (vagy nem került) sor a vizsgált országokban.

1. táblázat

A külhoni magyarok kutatása szempontjából releváns nemzetközi nagymintás kérdőíves adatfelvételek megvalósítási évei az érintett országokban

Years of the recording of large-scale international questionnaire surveys relevant to the research of Hungarian minorities in the countries concerned

Ország	Nemzetközi nagymintás kérdőíves adatfelvétel időpontja					
	EHIS	EU-SILC	EU-LFS	ESS	EVS	WVS
Magyarország	2009; 2014; 2019	2005–2022	1996–2022	2002–2020 (R1-R10)	1990; 1999; 2009; 2018	1998; 2009; 2018
Románia	2008; 2014; 2019	2007–2022	1997–2022	2006–2008 (R3-R4) és 2018 (R9)	1990; 1999; 2008; 2018	1998; 2005; 2012; 2018
Szlovákia	2009; 2014; 2019	2005–2022	1998–2022	2004–2012 (R2-R6) és 2018–2020 (R9-R10)	1990; 1999; 2008; 2018	1998; 2018
Szerbia	2019	2012–2022	2014–2022	2018–2020 (R9-R10)	2008; 2018	1996; 2001; 2006; 2018
Ukrajna	nem érintett	nem érintett	nem érintett	2004–2012 (R2-R6)	1999; 2008; 2020	1996; 2006; 2011; 2020

A *European Union Labour Force Survey* (EU–LFS)¹⁰ keretében 1983 óta folyamatosan mérik az Európai Unió 15 évesnél idősebb lakosságának a gazdasági aktivitással és munkaerőpiaccal kapcsolatos jellemzőit. Háztartási mintavételen alapul, negyedéves, illetve éves rendszerességgel, keresztmetszeti és longitudinális jellegű verziója egyaránt van. Magyarországon, Szlovákiában és Romániában az 1990-es évek második felétől van jelen, Szerbiában pedig 2014 óta. Ukrajnát nem érinti. Az EU–LFS mind a négy említett országban rétegzett mintavételen alapul, és mindegyikükben több 10 ezer fős átlagos mintanagysággal zajlik.¹¹ A mintavételezés módja és a minták elemszáma Románia és Szlovákia esetében lehetővé teszi azt is, hogy a felmérések alapján az adott országok *magyar lakosságáról is érvényes megállapításokat lehessen tenni*. Ennek ellenére a romániai és/vagy a szlovákiai magyarság helyzetének vizsgálatához az EU–LFS etnikai bontású adatait eddig kevesen használták. Jó példaként említhetjük Csata tanulmányát, aki a romániai munkaerőpiaci helyzet és a jövedelmek etnikai eltéréseinek vizsgálatához nem csak népszámlálási, hanem EU–LFS-adatokat is felhasznált (Csata, 2017).

A *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU–SILC)¹² keretében 2004 óta mérik az Európai Unió 16 évesnél idősebb lakosságának életminőségét, elsősorban a jövedelem, a szegénység, a szegregáció és az életkörülmények vonatkozásában. A felmérés longitudinális verziója során négyéves periódusokban, összesen körülbelül 100 ezer háztartás (és kb. 210 ezer személy) esetében követik a változásokat. A keresztmetszeti verzió során egy adott időpontra vonatkozóan évente összesen kb. 135 ezer háztartást (kb. 280 ezer személyt) vizsgálnak. Az EU–SILC Magyarországon, Szlovákiában és Romániában a 2000-es évek közepe, Szerbiában pedig 2012 óta van jelen, mindegyik országban 10 ezer fő körüli átlagos mintanagysággal.¹³ Ukrajnát ez a felmérés sem érinti.

A *European Health Interview Survey* (EHIS)¹⁴ keretében körülbelül ötévente vizsgálják az Európai Unió 15 évesnél idősebb lakosságának egészségi állapotát,

¹⁰ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/overview>

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_labour_force_survey

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-labour-force-survey>

¹¹ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_force_survey_\(LFS\)_-_sampling_design,_sample_size_and_sampling_errors](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_force_survey_(LFS)_-_sampling_design,_sample_size_and_sampling_errors)

¹² <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/overview>;

[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology);

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions>

¹³ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_%E2%80%93_sampling](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_%E2%80%93_sampling)

¹⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/hlth_det_esms.htm; https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=European_health_interview_survey_-_methodology
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-health-interview-survey>

egészségügyi problémáit, valamint ezek egyéni és közösségi hatásait, kétlépcsős rétegzett mintavételi eljárással. Magyarország, Szlovákia és Románia a felmérés mindhárom hullámában részt vett, míg Szerbia a legutóbbi, 2019-es hullámhoz csatlakozott először. Az átlagos mintanagyság mindegyik esetben párezres volt, ezért kifejezetten a magyar kisebbségek helyzetnek kutatásához nem használhatók.

A *European Social Survey*-t (ESS)¹⁵ 2002 óta két évente felvételezik, alaptémája az európai lakosság demográfiai és társadalmi állapota, politikai és közéleti preferenciái, valamint attitűd- és értékváltozásai. A felmérés állandó kérdésblokkjai mellett hullámonként eltérő, specifikus kérdéskörök is megjelennek (pl. 2008 – időszedéssel és jóléti rendszerekkel kapcsolatos attitűdök; 2010 – munka, család és jólét összefüggései; 2012 – jóléttel és demokráciával kapcsolatos attitűdök; 2014 – migráció, egészségi állapot). Bár az ESS kérdései között hivatalosan is megjelenik a nemzetiség és az anyanyelv, az átlagos mintanagyságok nem teszik lehetővé, hogy használatukkal kifejezetten a magyar kisebbségekre vonatkozóan tegyünk érvényes megállapításokat. A felmérésnek sajnálatos módon nem volt olyan hulláma, amelyben az összes jelentős magyarsággal rendelkező ország egyszerre részt vett volna, hiszen például Szerbia csak 2018-ban csatlakozott. Pozitívum ugyanakkor, hogy a felmérés egyes hullámait (R2-R6) Ukrajnában is megvalósították.

A hivatalosan kilencévente megtartott *European Values Study* (EVS)¹⁶ elsősorban a vizsgált országok lakosságának értékpreferenciáit és ezek változását méri. Az adatfelvétel egyes hullámához tartozó országos felméréseket igyekeztek nem csak módszertanilag, hanem időben is összehangolni, ennek ellenére egyes országok felméréseinek időpontjai között néhány esetben több éves eltérések vannak. A felmérés 1981-ben 10 ország részvételével indult, majd 1990-től fokozatosan csatlakoztak hozzá a Kárpát-medencei országok is, így 2008-ban valósult meg az első és eddig egyetlen olyan hullám, amelyben az *összes jelentős magyarsággal rendelkező ország szerepelt*. A felmérés ötödik hulláma a legtöbb országban, így a Kárpát-medence országában is 2018-ban zajlott, Ukrajna azonban kimaradt belőle, ezért ott 2020 végén egyedi felmérés keretében történt meg az adatfelvétel. A mintanagyság az EVS esetében is párezres volt, ezért kimondottan a magyar kisebbségek helyzetnek kutatásához az adatai nem használhatók.

A külhoni magyarság vizsgálata szempontjából ugyanakkor az EVS kitüntetett helyzetben van, ugyanis a nemzetközi felmérések közül elsőként ennek a keretében valósult meg egy kifejezetten a külhoni magyarok egy csoportjára, *az erdélyi magyarságra vonatkozó adatfelvétel*.¹⁷ Az EVS 2017-ben kezdődő hul-

¹⁵ <https://www.europeansocialsurvey.org/>

¹⁶ <https://europeanvaluesstudy.eu/>

¹⁷ https://search.gesis.org/research_data/ZA7550

lámának a részét képező, *European Values Study, 2017: Romania – Hungarian minority* elnevezésű felmérés keretében 2019 novembere és 2020 márciusa között került sor az adatok felvételére Erdély 15 megyéjében. A felmérés jó példa lehet más olyan kezdeményezések számára is, amelyek a külhoni magyarság jellemzőit egy adott nemzetközi felmérés keretén belül, illetve annak módszertanához szorosan illeszkedve kívánják felmérni.

Az EVS nemzetközi, Európán kívüli országokra is kiterjedő párhuzamos indult, jelenleg azonban annak módszertanától részben eltérő, önálló adatfelvételnél működik a *World Value Survey (WVS)*.¹⁸ A WVS szorosan kapcsolódik Ronald Inglehart munkásságához, aki a felmérés adatai alapján dolgozta ki a világ országaiban végbemenő értékrendszerbeli változásokról szóló átfogó elméletét (*Inglehart, 1997*). A WVS keretein belül eddig hét hullámban történt adatfelvétel, az országok változó részvétele mellett. Két hullámban vett részt a *Kárpát-medence összes országa*: az 1995 és 1998 között zajló harmadik, valamint a 2017 és 2021 között zajló hetedik hullámban. Hasonlóan az EVS-hez, a WVS is párezres mintanagysággal dolgozott, ezért kimondottan a magyar kisebbségek helyzetnek a kutatására a WVS adatai sem alkalmasak.

2.3. A külhoni magyarságot célzó felmérések

A tanulmány szakirodalmi előzményeket bemutató fejezetében már említettük, hogy – a népszámlálások, valamint a kisszámú speciálisabb nemzetközi felmérés mellett – léteznek olyan adatfelvételek is, amelyek kifejezetten a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőinek felmérését célozták meg. Az első ilyen felmérés a 2007-ben megvalósított *Kárpát-panel, 2007* volt, amely a tervek szerint megalapozta volna az öt legnépesebb magyar közösség társadalmi-gazdasági helyzetének szisztematikus, rendszeres, idősoros kutatását. A panelvizsgálat átfogó megismétlésére azonban nem került sor, egyedül Erdélyben ismételték meg 2010-ben.

Részben a *Kárpát-panel* után hagyott ürt szándékozott betölteni a Nemzetstratégiai Kutatóintézet vezetésével 2018–2019-ben, uniós forrásból¹⁹ megvalósult *Életminőség és jólét, 2018–2019* felmérés. Az adatfelvétel első, 2018 őszi szakasza a négy legnépesebb Kárpát-medencei külhoni magyar közösséget célozta, e közösségeket tekintve korra, nemre, iskolai végzettségre és alrégiókra reprezentatív. A felmérés négy almintájának elemszáma összesen 3200 fő. A külhoni sza-

¹⁸ <http://www.worldvaluessurvey.org/>

¹⁹ EFOP-1.12.1-17-2017-00003 – Makroregionális kutatások a Kárpát-medencében a közösségfejlesztés és társadalmi felelősségvállalás megerősítése érdekében.

kaszt 2019 tavaszán egy szintén reprezentatív magyarországi szakasz követte, 1000 fő megkérdezésével. Az adatfelvétel során többek között a lakosság életminőségével, egészségi állapotával, munkaerőpiaci és jövedelmi helyzetével, valamint ezek etnikai vonatkozásaival kapcsolatos jellemzőkre kérdeztek rá. A felmérés előkészítése során fontos szempont volt, hogy annak eredményei összevethetők legyenek korábbi kutatások, felmérések eredményeivel, ezért számos ponton beépítésre kerültek például egyes nemzetközi felmérések kérdései is. A felmérés részletes elméleti és módszertani megalapozását, valamint első körös eredményeit a finanszírozó projekt keretében készült tanulmányok tartalmazzák (Csata *et al.*, 2018; NSKI, 2020).

3. A területi statisztikai adatkörök áttekintésének eredményei

3.1. A külhoni magyarság területi adatokkal történő reprezentációjának korlátai

Az etnikai adatok használata mellett a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetének vizsgálatára lehetőséget teremt a területi statisztikai adatok elemzése is. A területi statisztikai adatok kapcsán érdemes először röviden kitérni a szomszédos országok²⁰ területi közigazgatási²¹ és – az ehhez kapcsolódó – statisztikai adatgyűjtési rendszereire. Ukrajna kivételével mindegyik vizsgált ország tagja a NUTS-, valamint az azt kiegészítő LAU-rendszernek, vagyis a statisztikai célú területi egységek nomenklatúrájának. A LAU-rendszer kapcsán fontos látni, hogy – a korábbi gyakorlattól eltérően – az egyes országok 2017 óta már nem kettő, hanem csak egy LAU-szinten kezelik a részletes földrajzi bontású adatokat, aminek területi szintje azonban országonként eltérő. Míg Ausztriában és Szlovákiában – Magyarországhoz hasonlóan – települési szinten, addig Romániában, Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában – az eggyel a települési szint fölött álló – községi szinten publikálják az alacsonyabb szintű területi adatok túlnyomó részét.

Ukrajnában mindez leginkább járási szinten valósul meg, tehát a LAU-szintekre jellemző adatellátottságot itt járási szinten érdemes értelmezni. Szintén fontos tudni, hogy 2020. július 15-i hatállyal az ukrán területi közigazgatási be-

²⁰ Ezúttal a szomszédos országok teljes körét vizsgáljuk.

²¹ A szomszédos országok közigazgatási rendszereinek részletes elemzéséhez lásd például: Péti *et al.*, 2020.

osztás megváltozott, aminek következtében Kárpátalja az eddigi 13 helyett immár csak 6 járásból áll.²² Az ukrán területi statisztikai adatellátás azonban még nem igazodik az új közigazgatási beosztásokhoz, a legfrissebb adatok még a régi közigazgatási beosztás szerint érhetőek el.²³ Ezért a továbbiakban a régi közigazgatási beosztást vesszük figyelembe.

A NUTS3-as szint Magyarországon, Romániában és Horvátországban a megyékre vonatkozik, Szlovákiában a kerületekre, Szerbiában a körzetekre, Szlovéniában a régiókra, Ausztriában pedig a körzetek csoportjára. Ukrajnában a területek (*oblaszty*) és a járások között nincs közigazgatási térség, ezért teljes Kárpátalját egy NUTS3-as szintű térségként értelmezzük. A szomszédos országok területi statisztikai adatköreit érdemes tehát – a fentiek figyelembevételével mellett – LAU- és NUTS3-as szinteken vizsgálni.

Fontos azonban látni, hogy a területi statisztikai adatok használatával nem kifejezetten a magyar népességre, hanem csupán a *szomszédos országok közigazgatási területegységeire* vonatkozóan juthatunk megállapításokra, így rajtuk keresztül a magyarság társadalmi-gazdasági pozíciójának vizsgálata mindenképpen csak *közelítő jelleggel valósulhat meg*. A vegyes etnikumú települések magas aránya okán ugyanis még a lehető legrészletesebb, tisztán települési szintű adatellátottságra épülő elemzéseknek is komoly korlátai vannak (*Lócsai et al., 2021b*). Ezért, bár a területi statisztikai adatokra épülő elemzések általában számos hiánypótló információval szolgálnak, önmagukban nem válthatják ki sem a nagymintás felméréseket, sem a célzott kutatásokat.

A területi adatellátottságra épülő elemzések korlátait tovább erősíti, hogy a szomszédos országok szóban forgó, települési szint felett álló közigazgatási területegységei (községi önkormányzatok, járások, megyék, kerületek) csak ritkán esnek egybe a magyarok által (többségben) lakott térségekkel (ilyen pl. a magyar többségű Hargita és Kovászna megye). Ezért akkor kapjuk meg területi adatelemzés eredményeként a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetéről a legpontosabb képet, ha kifejezetten a *magyarok által többségben lakott településterületet vizsgáljuk*, amihez minden esetben településekre vonatkozó adatokra van szükség. Korábbi kapcsolódó vizsgálatok eredményei azonban azt mutatják, hogy a szomszédos országok vonatkozásában – Szlovákia kivételével – *települési szinten az alapvető demográfiai adatokon kívül egyéb adatot általában vagy nem gyűjtnek, vagy nehezen és korlátozottan hozzáférhető* (*Péti–Szabó, 2016; Péti et al., 2020*).

A társadalmi-gazdasági elemzések tehát alapvetően a LAU- és a NUTS3-as szintű adatellátottságra támaszkodnak. Ahhoz, hogy megtudjuk, hogy ezek a

²² <https://decentralization.gov.ua/news/12639>

²³ Kárpátaljai statisztikai évkönyv, 2020 <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html>

területi szintek milyen mértékben reprezentálják a külhoni magyar lakosságot, mind a négy jelentős magyar népességgel rendelkező régió esetében megvizsgáltuk, hogy a teljes magyar lakosság mekkora aránya él a települési, a LAU-, valamint a NUTS3-as szintű területegységek magyarságarányainak (abszolút és relatív magyar többség; 30, 20 és 10% feletti magyarságarány) figyelembevételével képzett térségekben.

2. táblázat

A négy jelentős számú külhoni magyarsággal rendelkező régió teljes magyar lakosságának aránya a magyarságarányok figyelembevételével képzett térségekben települési, LAU- és NUTS3-as szinteken

Proportion of the total Hungarian population of the four examined regions living in the areas created by the proportion of the Hungarian population at settlement, LAU and NUTS3 levels

(%)

Régió	A vizsgálat területi szintje	A régió összmagyarságának mekkora aránya él a				
		magyar abszolút	magyar relatív	30% feletti	20% feletti	10% feletti
		többségű térségekben?		magyarságarányú térségekben?		
Erdély	település ^{a)}	52,80	55,10	67,66	77,45	89,42
	LAU	52,80	55,10	67,66	77,45	89,42
	NUTS3	33,55	33,55	59,31	74,79	83,31
Szlovákia	település ^{b)}	73,22	75,18	82,33	88,54	91,89
	LAU	73,22	75,18	82,33	88,54	91,89
	NUTS3	0,00	0,00	0,00	63,31	78,05
Vajdaság	település	47,58	62,05	72,18	76,96	85,82
	LAU	31,28	60,52	60,52	67,47	84,07
	NUTS3	0,00	57,81	57,81	57,81	67,19
Kárpátalja	település	71,41	71,97	79,69	82,74	86,15
	LAU	27,17	35,61	51,99	72,36	80,86
	NUTS3	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00
Összesen	település	58,07	61,63	72,34	80,23	89,28
	LAU	52,84	58,76	68,89	78,32	88,69
	NUTS3	19,64	26,63	41,72	64,75	81,42

^{a)} Erdély esetében a települési szintű adatok hiányosságai miatt a községi önkormányzatokra (LAU-szint) vonatkozó adatokkal dolgoztunk.

^{b)} Szlovákiában a hivatalos LAU-szint a települési szint.

Az eredmények alapján a NUTS3-as szinten végzett elemzések alapvetően gyengén reprezentálják a külhoni magyar lakosságot, hiszen az abszolút magyar többséggel rendelkező NUTS3-as térségekben (2 db erdélyi megye) összesen a négy régió teljes magyar lakosságának csupán az ötöde él, de még az erdélyi magyar lakosságnak is csupán a harmada. Sőt, még a 20% feletti magyar lakossággal rendelkező NUTS3-as térségekben (10 db) élő magyarok aránya sem éri el a négy régió teljes magyar lakosságának a kétharmadát sem (Erdélyben viszont a háromnegyedét). Ezzel szemben az abszolút magyar többséggel rendelkező LAU-térségek a négy régió teljes magyar lakosságának több mint felét, Szlovákiában pedig a magyar lakosság csaknem háromnegyedét megjelenítik. A 20% feletti magyar lakossággal rendelkező LAU-térségek pedig a külhoni összmagyarság csaknem négyötödét (Szlovákiában a kilenczetedét) lefedik.

Mindez azt jelenti, hogy a LAU-térségeknek a magyarság reprezentálására vonatkozó mutatói nem sokkal maradnak el attól az ideális helyzettől, amiben kizárólag települési szintű adatokkal dolgozunk, hiszen az abszolút magyar többséggel rendelkező települések összessége a négy régió teljes magyar lakosságának is csupán hozzávetőlegesen a 60%-át jeleníti meg.²⁴ Problémás ugyanakkor, hogy Kárpátalján és a Vajdaságban is nagyon alacsony a magyar abszolút többségű LAU-térségek által lefedett magyarok aránya, igaz, relatív magyar többséggel számolva a Vajdaságban már nem olyan rossz a helyzet.

3.2. Területi adatellátottság a szomszédos országokban

A külhoni magyarok helyzetének területi statisztikai adatokkal történő vizsgálata során alapvető cél, hogy a különböző országokhoz tartozó vizsgált térségek bizonyos társadalmi-gazdasági jellemzői a lehető legtöbb dimenzió mentén, a térségek lehető legszélesebb körében a lehető legjobban összehasonlíthatóak legyenek. Központi kérdés tehát, hogy a Magyarországgal szomszédos országokban *mely területi szinteken, milyen tematikákban és milyen típusú adatok érhetőek el.*

A kérdés megválaszolásához elvégeztünk egy *adatelérhetőségi vizsgálatot LAU- és NUTS3-as szinteken.* A vizsgálat során azonosítottuk azokat a – társadalmi-gazdasági elemzésekhez kapcsolható – legfőbb *tematikákat*, amelyek kapcsán a szomszédos országokban rendelkezésre állnak adatok. Ezután témakörönként azonosítottuk az összes olyan főbb *mutatót*, amelyek a szomszédos országokban bármely területi szinten elérhetőek. Ezzel a módszerrel kijelöltük azt a *8 db tematikához tartozó összesen 81 db mutatót*, amelyek használatával elméletben

²⁴ Mivel a települési és a községi léptékek között Romániában nincs nagy távolság, a települési szintű eredmények valószínűleg nem sokkal magasabbak, mint a községi szintűek.

megvalósítható a külhoni magyarok által lakott térségek átfogó társadalmi-gazdasági vizsgálata. Vizsgálatunkban végezetül azt néztük meg, hogy ezeknek a kijelölt mutatóknak *mekkora aránya* érhető el az egyes országokban LAU-, illetve NUTS3-as területi szinteken. A továbbiakban ennek a vizsgálatnak az eredményei mutatjuk be röviden.

Terjedelmi korlátok miatt az egyes mutatók felsorolásától, leírásától, gyűjtésük módszertanának bemutatásától, valamint a szomszédos országok területi rendszereinek ismertetésétől is eltekintünk, ezek kapcsán csak néhány kiemelten fontos információ jelenik meg a tanulmányban. Ugyanígy a területi adatok elérhetősége kapcsán egyébként alapvetően nagy jelentőséggel bíró idődimenzió részletes elemzésétől is el kell tekintenünk: a továbbiakban azokat az adatköröket tekintjük összehasonlíthatónak, amelyek – legalább – egy adott évre vonatkozóan a vizsgált országok mindegyikében rendelkezésre állnak.

Elemzésünk alapján megállapítható, hogy LAU-szinten a *kijelölt mutatók közülbelül fele* (56%-a) érhető el²⁵ átlagosan az egyes országokban (lásd 3. táblázat). Az országok közül kiemelkedik Szerbia, ahol az elemzésben részt vevő mutatók háromnegyede elérhető, bár három tematika esetében a hozzáférhető mutatók aránya itt sem éri el a 60%-ot. Romániában és Szlovákiában az elemzésben részt vevő mutatók több mint 60%-a érhető el, ám öt tematika esetében az elérhető mutatók aránya kevesebb mint 60%. Sőt, Szlovákiában az egészség témakörében egyetlen választott mutató sem érhető el. Ausztriában és Horvátországban ennél is rosszabb a mutatók elérhetősége: a keresett mutatók kevesebb mint 60%-a férhető csak hozzá, és két olyan tematika is van mindkét országban, amely kapcsán egyetlen mutató sem érhető el. A mutatók elérhetősége Ukrajnában és Szlovéniában a legrosszabb: mindkét országban 50% alatti. Szlovéniában ráadásul csupán egyetlen olyan tematika van, ahol 40% fölötti arányban érhető el a keresett mutatók.

Ha tematikusan nézzük, még világosabban látszódnak a LAU-szintű adathiányok (lásd 3. táblázat). Egyedül a demográfia témakör az, amely mutatókészletnek túlnyomó része az országok mindegyikében elérhető, Szlovénia kivételével, ahol viszont a főbb népesedési mutatók jelentős része (több mint 60%-a) nem érhető el. A munkaerőpiac és a turizmus még az a két témakör, amelyek mutatókészletének relatíve nagy része (több mint 40%-a) hozzáférhető az országok többségében, ám mindkét tematika esetében nagyon gyenge az elért 3 országban. Az egészség-

²⁵ A területi statisztikai adatok forrása az egyes országokban: Ausztria: Osztrák Statisztikai Hivatal (BaSÖ), statistik.at; Szlovákia: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala (ŠÚ SR), slovak.statistics.sk; Ukrajna: Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálatának (GSzSzU) Kárpátaljai Kirendeltsége, uz.ukrstat.gov.ua; Románia: Román Nemzeti Statisztikai Intézet (INSSE), insse.ro; Szerbia: Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatala (ORVSz), stat.gov.rs; Horvátország: Horvát Statisztikai Hivatal (DZS), dzs.gov.hr; Szlovénia: Szlovén Köztársaság Statisztikai Hivatala (SURS), stat.si.

ügy és az infrastruktúra témakörök esetében 4 országban egyáltalán nem érhető el semmilyen mutató, a gazdaság és a társadalmi helyzet tematikák kapcsán pedig lényegében mindegyik országban nagyon gyenge (40% alatti) a mutatók elérhetőségének aránya.

3. táblázat

**Mutatóelérhetőség tematikánként a Kárpát-medence
egyed-országokban LAU területi szinten**

*Indicator availability by theme in the countries
of the Carpathian Basin at LAU territorial level*

Tematika	Ausztria	Szlovákia	Ukrajna	Románia	Szerbia	Horvátország	Szlovénia
Demográfia (n=25)							
Gazdaság (n=5)							
Munkaerőpiac (n=11)							
Társadalmi helyzet, oktatás (n=13)							
Egészségügy (n=5)							
Beépítettség és lakásállomány (n=12)							
Turizmus (n=8)							
Infrastruktúra (n=5)							
<i>Összesen (n=81)</i>	48	50	36	52	61	44	26
<i>Összesen, %</i>	59,3	61,7	44,4	64,2	75,3	54,3	32,1

■ Nincs adat ■ 1–19% ■ 20–39% ■ 40–59% ■ 60–79% ■ 80–100%

Adatok forrása: Osztrák Statisztikai Hivatal (BaSÖ), statistik.at; Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala (ŠÚ SR), slovak.statistics.sk; Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálatának (GSzSzU) Kárpátaljai Kirendeltsége, uz.ukrstat.gov.ua; Román Nemzeti Statisztikai Intézet (INSSE), insse.ro; Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatala (ORVSz), stat.gov.rs; Horvát Statisztikai Hivatal (DZS), dzs.gov.hr; Szlovén Köztársaság Statisztikai Hivatala (SURS), stat.si.

Fontos látni azt is, hogy az egyes tematikákhoz kapcsolódóan az egyes országokban nem feltétlenül ugyanazok a mutatók érhetőek el. Ha például a társadalmi-gazdasági elemzések során használt főbb mutatók elérhetőségét vizsgáljuk, arra a következtetésre jutunk, hogy az adatelérés – néhány demográfiai alapadat kivételével – gyakorlatilag lehetetlenné teszi az összes vizsgált ország társadalmi-gazdasági helyzetének LAU-szinten történő összehasonlítását.

4. táblázat

**Társadalmi-gazdasági alapmutatók hozzáférhetősége
a Kárpát-medence országainak nyilvános adatbázisaiban**
*Availability of basic socio-economic indicators in the public databases
of the countries of the Carpathian Basin*

Mutató	Ausztria	Szlovákia	Ukrajna	Románia	Szerbia	Horvátország	Szlovénia
Természetes szaporodás	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Eltartottsági ráta	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Öregedési index	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Nemzetközi vándorlás	✓	✓	✓			✓	
Belföldi vándorlás			✓	✓	✓		
Regisztrált munkanélküliek száma	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Vállalkozások száma		✓	✓	✓	✓		✓
Háztartások jövedelme	✓	✓					✓
Személygépkocsik száma				✓	✓	✓	✓
Háziorvosok száma				✓	✓		
Lakásállomány	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Épített lakások száma		✓		✓	✓		

NUT3-as szinten már valamivel jobb a helyzet, itt ugyanis a társadalmi-gazdasági vizsgálatokhoz kapcsolható főbb mutatóknak körülbelül a kétharmada (65%-a) érhető el átlagosan az egyes országokban (lásd 5. táblázat). A LAU-

szinten elérhetőkhöz képest a NUT3-as szinten elérhető mutatók aránya minden országban magasabb, ráadásul három országban (Ausztria, Ukrajna, Szlovénia) körülbelül 15 százalékponttal. Igaz, Szlovéniában még így is 50% alatt van az elérhető mutatók aránya.

5. táblázat

**Mutatóelérhetőség tematikánként a Kárpát-medence országaiban
NUTS3-as területi szinten**

*Indicator availability by theme in the countries of the Carpathian Basin
at NUTS3 territorial level*

Tematika	Ausztria	Szlovákia	Ukrajna	Románia	Szerbia	Horvátország	Szlovénia
Demográfia (n=25)	80–100%	80–100%	80–100%	80–100%	80–100%	80–100%	20–39%
Gazdaság (n=5)	20–39%	80–100%	20–39%	20–39%	20–39%	20–39%	20–39%
Munkaerőpiac (n=11)	80–100%	40–59%	40–59%	40–59%	40–59%	40–59%	40–59%
Társadalmi helyzet és oktatás (n=13)	20–39%	20–39%	20–39%	20–39%	20–39%	20–39%	20–39%
Egészségügy (n=5)	20–39%	Nincs adat	40–59%	40–59%	40–59%	Nincs adat	Nincs adat
Beépítettség és lakásállomány (n=12)	40–59%	20–39%	20–39%	40–59%	40–59%	40–59%	20–39%
Turizmus (n=8)	40–59%	40–59%	20–39%	40–59%	40–59%	40–59%	40–59%
Infrastruktúra (n=5)	40–59%	40–59%	20–39%	40–59%	40–59%	Nincs adat	20–39%
Összesen (n=81)	61	56	48	58	62	46	38
Összesen, %	75,3	69,1	59,3	71,6	76,5	56,8	46,9

■ Nincs adat ■ 20–39% ■ 40–59% ■ 60–79% ■ 80–100%

Magasabb területi szinten értelemszerűen a tematikus adathiány is kisebb mértékű: bár a témakörök többségében még így is számos országban gyenge a mutatók elérhetősége, jóval kevesebbszer fordul elő, hogy egy tematika mutatókészletéből egyetlen darab sincs meg egy adott országban. A különbség a munkaerőpiac, a turizmus és az infrastruktúra témakörökben a leglátványosabb. Az első két említett témakörben így NUT3-as szinten már kevesebb akadálya van az elemzésnek, azonban az összes vizsgált ország társadalmi-gazdasági helyzetének átfogó összehasonlítása még ezen a szinten sem lehetséges.

A fent említett adathiányokból következő akadályok mellett ráadásul számolnunk kell azokkal az esetleges – néha rejtve maradó – módszertani különbségekkel is, amelyek kettő vagy annál több ország azonos megnevezésű mutatói között állhatnak fenn. Különböző módszertannal felvett adatokat ugyanis még akkor sem szerencsés egy komplex társadalmi-gazdasági elemzés keretében összehasonlítani, ha egyébként használatuk során látszólag nem kapunk ellentmondásos eredményeket. A problémát ugyan enyhíti az Eurostat rendszere, amely uniós országok (és részben Szerbia) esetében többnyire garantálja a módszertani azonosságokat is, ám Ukrajna és Szerbia adatai kapcsán egyelőre nem garantált teljeskörűen ez az egyezés. Ezért e két ország – különösen Ukrajna – adatainak elemzésekor mindenképpen érdemes körültekintően eljárni.

Mindezek figyelembevételével megvizsgáltuk azt is, hogy a jelentős magyarsággal rendelkező szomszédos országokban (a fenti okok miatt Ukrajna kivételével csak Szlovákia, Románia és Szerbia) melyek azok a mutatók, amelyek azonos módszertannal állnak rendelkezésre LAU-szinten. Ez alapján a három említett országra vonatkozóan a következő főbb fajlagos mutatók elemzésére nyílik lehetőség: *természetes szaporodás; öregedési index; eltartottsági ráta; vállalkozások száma; munkanélküliségi ráta; lakásállomány.*

Látható tehát, hogy néhány főbb demográfiai jellemzőn túl csak kisszámú mutató esetében lehetséges összehasonlító elemzést végezni, egy átfogó társadalmi-gazdasági vizsgálat elkészítéséhez pedig egyértelműen kevés a LAU-szinten elérhető adatok köre.

3.3. A külhoni magyarság pozícióinak területi fókuszú vizsgálata

E hiányosságok mérséklése érdekében indította el a Nemzetstratégiai Kutatóintézet a külhoni magyarok által többségben lakott térségek, vagyis a *magyar tömbös településterületek* társadalmi-gazdasági helyzetének feltérképezését megcélzó átfogó kutatási projektjét²⁶ (bővebben lásd: *NSKI, 2018*). Az NSKI munkatársai a magyar tömbös településterületeket elsősorban nemzetpolitikai és nemzetstratégiai szempontból vizsgálták. Véleményük szerint a külhoni magyar településterület „területi közigazgatási középszintjét” képezve ezek a tömbös településterületek lehetnek a későbbiekben a külhoni magyar közszolgáltatás-

²⁶ A röviden csak tömbkutatás néven emlegetett átfogó kutatási projekt egyes tevékenységei túlnyomórészt az EFOP-3.10.1-17-2017-00002 – *Az oktatási struktúrák Kárpát-medencei makroregionális együttműködését támogató kutatások*, valamint az EFOP-1.12.1-17-2017-00003 – *Makroregionális kutatások a Kárpát-medencében a közösségfejlesztés és társadalmi felelősségvállalás megerősítése érdekében elnevezésű* kutatási projektek finanszírozásában valósultak meg.

szervezési és a külhoni település-, térség- és gazdaságfejlesztési beavatkozások területi alapegységei. A kutatás során ezért egyrészt azonosították ezeket a tömbös településterületeket, másrészt kísérletet tettek a társadalmi és gazdasági struktúráik minél részletesebb, elsősorban helyi adatgyűjtési módszereken alapuló feltérképezésére is.

A tömbös településterületek azonosítása és lehatárolása egy széles körű egyeztetési és tervezési folyamat eredményeként született meg. Az előzetes lehatárolás folyamán a kutatók tömbként azonosítottak minden olyan térséget, amelyre igaz, hogy az ugyanabba a közigazgatási egységbe tartozó, egymással szomszédos, magyar abszolút többségű (a legutóbbi népszámlálás alapján 50% feletti magyarságaránnyal rendelkező) *települések együttese*. Az előzetes lehatárolásokat ezután az adott térségekről gyűjtött helyi információk felhasználásával pontosították és véglegesítették a Nemzetstratégiai Kutatóintézet külhoni kutatói/szakértői hálózatának tagjai. A lehatárolás eredményeként összesen 39 olyan, külhoni magyarok által többségben lakott tömbös településterület beazonosítására került sor, amelyek térszerkezeti szempontból, társadalmi-gazdasági viszonyaik szerveződése alapján többé-kevésbé egységes térséget alkotnak.

A beazonosított tömbös településterületek társadalmi-gazdasági helyzetének feltérképezése komplex módszertannal zajlott, melynek keretében központi (desk research jellegű) és hálózatos (terepi jellegű) munkafázisok is megvalósultak. A központi fázis gerincét a szomszédos országok statisztikai hivatalai által gyűjtött – a tanulmányban már bemutatott – területi statisztikai adatok elemzése adta. A terepi fázisban az egyes tömbök részletesebb megismerését célzó helyi kutatások valósultak meg a Nemzetstratégiai Kutatóintézet külhoni kutatói/szakértői hálózatának aktív közreműködésével. A terepi fázis eredményeként elkészült tömbleírások egyrészt az adott térségről szóló, kapcsolódó szakirodalmi háttér szintetizálása, másrészt a helyben elérhető adatok, információk elemzése, harmadrészt pedig a térségek meghatározó döntéshozóival készített interjúk feldolgozása révén nyerték el végleges formájukat.

4. Az eredmények összevetése

A tanulmányban bemutatott adatkörök főbb jellemzőit, előnyeit és hátrányait az alábbi táblázatban foglaltuk össze.

6. táblázat

Társadalmi-gazdasági adatok beszerzéséhez felhasználható adatforrások*Data sources that can be used to obtain socio-economic data*

Adatkör	Előny	Hátrány	Tematika	
Népszámlálások	<ul style="list-style-type: none"> Etnikai differenciálást is lehetővé tesznek A teljes populációra vonatkoznak Rendszeresség Magas megbízhatóság Közel azonos módszertan Részletes publikálás Területi adatok is 	<ul style="list-style-type: none"> Ritkán (tízévente) gyűjtik Limitált adatkör Módszertani különbségek előfordulnak 	<ul style="list-style-type: none"> Demográfia Nemzetiség, anyanyelv, vallás Iskolázottság Gazdasági aktivitás Lakásállomány 	
Nemzetközi felmérések	<ul style="list-style-type: none"> Általában lehetővé tesznek etnikai differenciálást is Rendszeresség Azonos időpont Azonos módszertan Változatos tematikák Részletes és mély adattartalom 	<ul style="list-style-type: none"> A külföldi magyarságra általában nem reprezentatív Területi bontásra nincs lehetőség Nem minden országra érhető el 	<ul style="list-style-type: none"> Demográfia Gazdasági aktivitás Képzettség és munkaerőpiaci helyzet Jövedelmi és vagyoni helyzet Egészségi állapot Életkörülmények Értékpreferenciák 	
A külföldi magyarságot célzó felmérések	<ul style="list-style-type: none"> Releváns adatokat tartalmaznak kifejezetten a magyarságra vonatkozóan A népszámlálásokhoz és nemzetközi felmérésekhez igazított módszertan Részletes és mély adattartalom 	<ul style="list-style-type: none"> Eseti jelleggel, ritkán történik a felvételük Kizárólag a magyarságra vonatkoznak, összehasonlításra önmagukban nem alkalmasak 	<ul style="list-style-type: none"> Demográfia Képzettség és munkaerőpiaci helyzet Jövedelmi és vagyoni helyzet Egészségi állapot Intézményi és társadalmi bizalom 	
Területi statisztikai adatok	nemzetközi adatgazda (Eurostat)	<ul style="list-style-type: none"> Idősoros adatok Területi adatok Széles adatkör Azonos módszertan Magas megbízhatóság 	<ul style="list-style-type: none"> Etnikai differenciálásra nincs lehetőség Általában csak magasabb területi szinteken Nem minden országra érhető el 	<ul style="list-style-type: none"> Demográfia Munkaerőpiaci alapadatok Gazdasági alapadatok Társadalmi helyzet és oktatás
	nemzeti statisztikai hivatalok	<ul style="list-style-type: none"> Idősoros adatok Területi adatok, alacsonyabb területi szinten is Széles adatkör 	<ul style="list-style-type: none"> Etnikai differenciálásra nincs lehetőség Országoként különböző adatkörök és időpontok Országoként eltérő módszertan 	<ul style="list-style-type: none"> Infrastruktúra Lakásállomány Turizmus

A népszámlálások alapvetően rendszeresnek, megbízhatónak és teljes körűnek tekinthetők. Nagy előnyük, hogy etnikai, valamint sok esetben részletes területi differenciálást is lehetővé tesznek, bár a két jellemző együtt ritkán érhető el. A népszámlálások tematikus részletessége elmarad a jóval specifikusabb, tematikusan szerveződő nemzetközi felmérések részletességétől, a területi statisztikai adatoknál viszont bizonyos tematikákban (etnikai háttér, nyelvtudás, iskolázottság, gazdasági aktivitás, ingázás) részletesebb és átfogóbb adatokat szolgáltatnak. Limitált adatkörük mellett a censzusok hátránya, hogy csupán tízévente szolgáltatnak adatokat a lakosságról, valamint az, hogy az egyes országok adatfelvételei között viszonylag sok a módszertani különbség, ami megnehezíti az összehasonlítást.

A nemzetközi adatfelvételek előnye, hogy nemzetközi szervezetek tervezik és koordinálják őket, országonként majdnem teljesen azonos módszertannal, ami egyrészt garantálja a különböző országokban felvett adatok összehasonlíthatóságát, másrészt biztosítja az adatbázisok magas minőségét, megbízhatóságát is. Rendszerességük változó, de összességében elmondható, hogy a népszámlálásoknál nagyobb gyakorisággal bonyolítják le őket. A nemzetközi adatfelvételek másik nagy előnye, hogy tematikusan jóval részletesebb és mélyebb felmérések, mint a népszámlálások. Tematikától függően az egyes felmérések részletesen foglalkoznak a lakosság munkaerőpiaci és gazdasági aktivitási jellemzőivel, életminőségével és életkörülményeivel, egészségügyi állapotával, társadalmi attitűd- és értékváltozásaival, értékpreferenciáival.

A népszámlálásokkal ellentétben a nemzetközi adatfelvételek nem a teljes lakosság, hanem egy annál jóval kisebb számosságú (általában párezres) minta megkérdezésével zajlanak, és ezekből a válaszokból következtetnek a teljes lakosság jellemzőire. Ez önmagában, a teljes lakosság vizsgálata kapcsán nem probléma, azonban a felmérések mintanagysága általában azt már nem garantálja, hogy az adott térség magyar lakosságára is érvényesek legyenek az adatok. Ezért kifejezetten a magyar lakosság vizsgálatára az ilyen adatfelvételek csak kivételes esetekben (kellően magas mintanagyság esetén) alkalmasak. Szintén az alacsony mintanagyságból (összességében a mintavételezési célokból) adódó hátrány, hogy a nemzetközi felmérések adatai részletes területi bontású elemzésekre nem alkalmasak. Emellett az ilyen adatfelvételek további hátránya, hogy általában nem érhetőek el mindegyik vizsgálni kívánt országban.

A kifejezetten a külhoni magyarságot célzó felmérések specifikus jellege előny és hátrány is egyben, hiszen bár a magyarságról releváns és részletes információkat tartalmaznak, a többi etnikumról nem szolgáltatnak információval. Így az egyes külhoni magyar közösségek helyzete egymással ugyan teljes mértékben összehasonlítható lesz, a magyarok relatív pozícióinak vizsgálata ugyanakkor kizárólag csak egyéb adatforrások (népszámlálások, nemzetközi adatfelvételek) bevonásával lesz

lehetséges. Ez is csak abban az esetben, ha a magyarságot célzó adatfelvételek kérdései, módszertana igazodnak e nagyobb adatfelvételekéihez. A külhoni magyarságot célzó felmérések további hátránya, hogy felvételük eseti jelleggel, ritkán történik meg.

A területi statisztikai adatok hátránya a többi adatkörrel szemben, hogy használatukkal etnikai differenciálásra egyáltalán nincs lehetőség, így rajtuk keresztül a magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak vizsgálata csak közelítő jelleggel, a magyarság által lakott térségek társadalmi és gazdasági struktúráinak elemzése révén valósulhat meg. További hátrányt jelent, hogy országonként különböző adatkörök érhetőek el, illetve a látszólag megegyező adatkörök módszertana sem feltétlenül azonos. Emiatt az országok közötti összehasonlításra, valamint részletes területi elemzésekre is alkalmas adatkörök száma nagyon alacsony. A területi statisztikai adatok előnye ugyanakkor, hogy országon belül változatos tématicákban tesznek lehetővé részletes területi és időbeli elemzéseket is.

5. Összegzés és következtetések

Megállapítható, hogy ugyan etnikai és területi statisztikai fókuszú szakirodalmi előzményből is több fellelhető a témában, a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetét vizsgáló irodalmi háttér alapvetően nem tekinthető gazdagnak. Az egyes külhoni magyar közösségek pozícióinak feltárása kifejezetten eltérő mértékben történt meg az elmúlt húsz évben: míg az erdélyi magyarság helyzetét számos adatkör és módszertan felhasználásával, részletesen bemutatták, addig a szlovákiai és vajdasági magyarsággal foglalkozó irodalmi háttér már jóval kevésbé robusztus, a kárpátaljai magyarok társadalmi-gazdasági helyzetét részletesen, első-sorban statisztikai adatok használatával vizsgáló irodalom pedig gyakorlatilag nem létezik.

Az egyes külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlító vizsgálatára szintén mindkét megközelítésben található példa, ám az ilyen, átfogó makroregionális kép felrajzolására törekvő irodalmak esetében is találkozunk bizonyos hiányosságokkal. Az átfogó szemlélet miatt e művek ugyanis javarészt sokkal szűkebb adatkészlettel kénytelenek dolgozni, mint a pusztán egy régióra koncentráló vizsgálatok – különösen igaz ez a területi statisztikai fókuszú irodalmakra. Az összehasonlító elemzések másik jellemző hiányossága, hogy – egy-két kivételtől eltekintve – nem tartalmaznak részletes területi differenciálást, ami szintén az adatellátottságból eredő korlátokra vezethető vissza.

Megállapítható tehát, hogy a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetét vizsgáló szakirodalom hiányosságai összefüggésben állnak az adatellátottsági jellemzőkkel, amelyek részletes feltárása – a kiinduló kérdésre válaszul – szintén megtörtént a tanulmányban.

A külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetének társadalomstatisztikai, etnikai fókuszú vizsgálatára olyan adatkörök birtokában van lehetőség, amelyek társadalmi-gazdasági tematikájú adatait etnikai (nemzetiségi vagy anyanyelvi) alapon meg tudjuk különböztetni. Ilyen típusú adatok jellemzően valamilyen adatfelvétel eredményeként érhetők el. A legfontosabb ilyen felmérések a szomszédos országok népszámlálásai, bizonyos nemzetközi nagymintás adatfelvételek, valamint a kifejezetten a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőit vizsgáló felmérések. E három fajta adatkör használatában ugyanakkor több különbséget is felfedezhetünk.

Legjellemzőbb a népszámlálási adatok használata, hiszen rendszeresen gyűjtött, megbízható, teljes körű adatbázisokról van szó. Fontos ugyanakkor tudni, hogy a magyarság pozícióinak a vizsgálatához szükséges, etnikai változót is tartalmazó népszámlálási adatok csak indokolt esetben, kutatási céllal férhetők hozzá, a nyilvános adatbázisokban általában nem elérhetők. Az etnikai változós népszámlálási adatok birtokában lehetővé válik az egyes külhoni magyar közösségek relatív (a többségi társadalmakhoz és egyéb etnikumokhoz képest értelmezett) társadalmi-gazdasági pozíciójának vizsgálata, valamint – bizonyos módszertani korlátok figyelembevételével – a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlító vizsgálata is, akár részletes területi bontásban is.

Az etnikai adatok felvétele a legtöbb nagymintás nemzetközi felmérés esetében is megtörtént, azonban ezek az adatfelvételek önmagukban jellemzően nem alkalmasak a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlító vizsgálatára. Ez egyrészt a felmérések mintavételezési rendszeréből fakad, hiszen egy-két kivételtől (pl. a romániai és szlovákiai EU–LFS-vizsgálat) eltekintve ezek az adatfelvételek az adott térség magyar lakosságára már nem reprezentatívak. Másrészt az egyes térségek összehasonlítását korlátozza, hogy ezek az adatfelvételek egy adott időpontban jellemzően nem kerültek minden vizsgált országban megrendezésre. Az országok szélesebb körében elérhető, a térségek teljes lakosságára vonatkozó adatkörök segítségével ugyanakkor nagy részletességgel tudjuk vizsgálni egy adott régió magyarságának a relatív, a teljes társadalomhoz képest értelmezett társadalmi-gazdasági pozícióit – feltéve persze, hogy valamely másik forrásból az adott régió magyarságáról is vannak összehasonlításra alkalmas adataink.

Ez utóbbi forrást jelenítik meg a kifejezetten a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetét vizsgáló adatfelvételek. A népszámlálások és a nemzetközi

adatfelvételek kérdéseire és módszertanához igazodó, a népesebb külhoni magyar közösségekre reprezentatív, azok társadalmi-gazdasági jellemzőit részletesen feltáró felmérések adatainak használatával ugyanis az egyes külhoni magyar közösségek helyzete nem csak egymással, hanem – a teljes lakosságra vonatkozó adatok birtokában – a térségek teljes lakosságának a helyzetével is összehasonlíthatóvá válik.

A három főbb etnikai fókuszú adatkör kombinált használatával tehát lehetőség nyílik a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági pozícióinak ez eddigieknél részletesebb és átfogóbb, összehasonlító jellegű vizsgálatára. Kizárólag ilyen típusú adatok használatával viszont a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági helyzetének a területileg részletesen differenciált elemzésére nincs lehetőségünk. E területi különbségek feltérképezésében vannak segítségünkre a területi statisztikai adatok, amelyek alapvetően egy adott országon belül tesznek lehetővé változatos tematikákban részletes területi és időbeli elemzéseket. Emellett korlátozottan ugyan, de országok közötti területi összehasonlításra is lehetőséget adnak.

A módszertani és az adatelérési korlátok mellett a területi statisztikai adatok hiányosságai közé tartozik, hogy a szomszédos országok települési szint felett álló közigazgatási terület egységei csak ritkán esnek egybe a magyarok által (többségben) lakott térségekkel. Ez önmagában nem jelentős probléma, hiszen – ahogyan azt a tanulmány rámutatott – a területi statisztikai adatellátás alapegységeiként nyilvántartott LAU-térségeknek a magyarság reprezentálására vonatkozó mutatói nem sokkal maradnak el attól az ideális helyzettől, amiben kizárólag települési szintű adatokkal dolgozunk. A vegyes etnikumú települések magas arányából következően azonban még a tisztán települési szintű adatellátottságra épülő elemzéseknek is komoly korlátai vannak.

Mindezek alapján az a következtetés vonható le, hogy a rendelkezésre álló adatok kombinált felhasználásával ugyan lehetőség van a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági pozícióinak átfogó, összehasonlító jellegű, az eddigieknél részletesebb vizsgálatára, ám igazán részletes és mélyreható, a területi jellegzetességeket is megragadó, mégis teljes körűsége törekvő kutatások a jelenleg rendelkezésre álló adatok használatával nem végezhetőek el. A statisztikai adatkörök hiányosságai miatt tehát mindenképpen indokolt további, elsősorban részletesebb területi szempontok figyelembevételével megtervezett felmérések lefolytatása is.

Jó példa lehet az ilyen, területi jellegzetességeket is feltáró jövőbeni felmérésekre egy olyan, a külhoni magyar közösségek társadalmi-gazdasági jellemzőit vizsgáló nagymintás adatfelvétel, amelynek mintavételi módszertana igazodik a magyarok által többségben lakott térségekhez, településterületi tömbökhöz is. Egy ilyen, nem csak a teljes nemzetrészek magyarságára, hanem a kisebb külho-

ni magyar közösségekre is reprezentatív felmérés minden bizonnyal alkalmas lesz a területi jellegzetességek – eddigieknél pontosabb – megragadására is.

Irodalom

- Badis R. (2008): A vajdasági magyar népesség társadalmi szerkezete két népszámlálás tükrében, 1991, 2002. *Regio*. 19. évf. 4. sz. 102–154. old.
- Borbély M. (2020): A külhoni magyarság társadalmi–gazdasági pozícióit vizsgáló kutatások területi vonatkozásai. In: Péti M. – Schwarcz Gy. – Ress B. (szerk.): *Multidiszciplináris tanulmánykötet a Kárpát-medence és magyarságának egyes társadalmi, gazdasági, környezeti jelenségeiről és kihívásairól*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, 38–49. old.
- Braun L. – Csernicskó I. – Molnár J. (2010): *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Poliprint Kft., Ungvár, 118 old.
- Csata Zs. (2017): Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek Romániában, etnikai metszetben. *Erdélyi Társadalom*. 15. évf. 1. sz. 81–103. old. DOI: 10.17177/77171.191
- Csata Zs. (2019a): Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban. *Regio*. 27. évf. 1. sz. 37–80. old. DOI: 10.17355/rkkpt.v27i1.244
- Csata Zs. (2019b): Az etnikai polarizáció és a jólét összefüggései Erdélyben. *Regio*. 27. évf. 3. sz. 28–77. old. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v27i3.274>
- Csata Zs. – Kiss T. – Tözsér A. – Borbély M. – Kiss D. – Schwarcz Gy. (2018): *A Kárpát-medencei magyarok kutatásának elméleti, gyakorlati és módszertani kérdései*. EFOP–1.12.1–17–2017–00003 projekt tanulmány. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- Csata Zs. – Schwarcz Gy. – Péti M. – Borbély M. (2021): A Kárpát-medencei magyarok életminőségének összehasonlító elemzése. *Kisebbségi Szemle*. 6. évf. 2. sz. 59–85. old.
- Dupka Gy. (2011): *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseltek Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- Gyurgyík L. (2005): A szlovákiai magyarság szerkezeti összetételének változásai. In: Ablonczy B. – Fedinec Cs. (szerk.): *Folyamatok a változásban*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Gyurgyík L. (2006): *A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- Gyurgyík L. (2008): A szlovákiai magyarok társadalomszerkezete a 90-es években. *Regio*. 19. évf. 4. sz. 77–101. old.
- Gyurgyík L. – Horváth I. – Kiss T. (2010): Demográfiai folyamatok, etnikulturális és társadalmi reprodukció. In: Bitskey B. (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században: Tanulmánykötet. Konferenciasorozat a Sándor-palotában, 2006–2008*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest.
- Hablicsek L. – Tóth P. P. – Veres V. (2005): *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021*. KSH Népeségkutató Intézet, Budapest.
- Huszka B. – Bakó T. (2007): *Észak-Vajdaság magyar többségű községeinek gazdasága*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest.
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press. 453 old.

- Kapitány B. (2010): Mintavételi módszerek ritka populációk esetén. *Statistikai Szemle*. 88. évf. 7–8. sz. 739–754. old.
- Kapitány B. (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia*. 56. évf. 1. sz. 25–64. old.
- Kapitány B. (2015): Külhoni magyar közösségek. In: Monostori J. – Öri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 227–240. old.
- Kiss T. (2010a): Támpontok az erdélyi etnikai rétegződési rendszer vizsgálatához I. *Pro Minoritate*. 20. évf. 2. sz. 3–28. old.
- Kiss T. (2010b): Támpontok az erdélyi etnikai rétegződési rendszer vizsgálatához II. *Pro Minoritate*. 20. évf. 3. sz. 3–42. old.
- Kiss T. (2012): Demográfiai körkép. A kisebbségi magyar közösségek demográfiai helyzete a Kárpát-medencében. *Educatio*. 21. évf. 1. sz. 24–48. old.
- Kiss T. (2014): Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói. *Regio*. 22. évf. 2. sz. 187–245. old.
- Kiss T. – Barna G. (2012): Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. *Műhelytanulmányok a Romániai Kisebbségekről*, 43. szám, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- Kocsis K. – Tátrai P. (2015): A Kárpát-medence etnikai térszerkezetének változásai a rendszerváltást követően. In: Fábíán A. (szerk.): *Otthon a Kárpát-medencében*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron.
- Kovály K. – Eröss Á. – Tátrai P. (2017): „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*. 31. évf. 2. sz. 3–22. old. <https://doi.org/10.17649/TET.31.2.2851>
- Lócsei H. – Farkas Gy. – Kovály K. – Tátrai P. – Török I. (2021a): Területi növekedési pályák a Kárpát-medencében a 2010-es években (I): Általános helyzetkép. *Kisebbségi Szemle*. 6. évf. 3. sz. 7–28. old.
- Lócsei H. – Farkas Gy. – Kovály K. – Tátrai P. – Török I. (2021b): Területi növekedési pályák a Kárpát-medencében a 2010-es években (II): Regionális folyamatok. *Kisebbségi Szemle*. 6. évf. 4. sz. 7–41. old.
- Megyesi Z. – Péti M. (2019): A Comparative Analysis of the Socio-Economic Development of Romanian Cities and Towns Inhabited by Ethnic Hungarians. *Deturope*. 11. évf. 3. sz. 205–228. old.
- Molnár D. I. (2013): *A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig*. Egyetemi doktori értekezés. Debrecen.
- Molnár J. – Molnár D. I. (2005): *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász.
- NSKI (2018): *A Kárpát-medencei magyar többség településterületek. A külhoni magyarok településterületi tömbjeinek lehatárolása és tipizálása, valamint társadalmi-gazdasági struktúráik és magyarországi térkapcsolataik lehetséges kutatási irányainak azonosítása*. EFOP-3.10.1-17-2017-00002 projekt tanulmány. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- NSKI (2020): *Népesedési és társadalmi tendenciák feltárása, a foglalkoztatás és a foglalkoztathatóság makroregionális, határon átnyúló tényezőinek vizsgálata*. EFOP-1.12.1-17-2017-00003 projekt zárótanulmány. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.

- Papp Z. A. (2008): Átmenetben: a romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992–2002 között. *Regio*. 19. évf. 4. sz. 155–232. old.
- Papp Z. A. (2010): Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. *Statistikai Szemle*. 88. évf. 1. sz. 5–28. old.
- Papp Z. A. (2012): Romák és magyar cigányok a Kárpát-medencében: demográfiai áttekintés. *Pro Minoritate*, 22. évf. 3. sz. 53–79. old.
- Papp Z. A. – Veres V. (szerk.) (2007): *Kárpát-panel, 2007, Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái – Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Papp Z. A. – Veres V. (szerk.) (2012): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- Péti M. – Szabó B. (2015): A Kárpát-medence külhoni magyarságának gazdasági pozíciói. In: Fábíán A. (szerk.): *Otthon a Kárpát-medencében*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron.
- Péti M. – Szabó B. (2016): A Kárpát-medence külhoni magyarságának társadalmi, gazdasági és geopolitikai pozíciói. In: Duray M. – Garaczi I. – Péti M. (szerk.): *Együttgondolkodás nemzetstratégiáról és nemzetpolitikáról*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- Péti M. – Nagy Sz. – Szabó B. (2020): A Kárpát-medencei külhoni magyarság főbb helyi önkormányzati és településszerkezeti jellemzői. *Területi Statisztika*. 60. évf. 3. sz. 277–308. old. <https://doi.org/10.15196/TS600301>
- Péti M. – Csata Zs. – Schwarcz Gy. – Borbély M. (2021): Hogy élnek a magyarok? A Kárpát-medencei magyarság életminőségének átfogó vizsgálata. *Magyar Tudomány*. 182. évf. 6. sz. 755–768. old. DOI: 10.1556/2065.182.2021.6.4
- Ravasz Á. (2012): *Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés*. Kempelen Intézet – Publicus Slovensko, Komárom.
- Réti T. (szerk.) (2004): *Közeledő régiók a Kárpát-medencében – Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 450 old.
- Réti T. (szerk.) (2005): *Közeledő régiók a Kárpát-medencében II. – Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 319 old.
- Szügyi É. (2017): Vajdaság regionális gazdasága. In: Ördögh T. (szerk.): *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői*. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka.
- Tátrai P. – Molnár J. – Kovály K. – Eröss Á. (2018): A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*. 3. évf. 3. sz. 7–31. old.
- Tóth P. P. (2018): *A Kárpát-medencei magyar népességfejlődés*. GlobeEdit, Budapest.
- Veres V. (2006): Social Stratification and Ethnicity in Transylvania: How Does Social Class Matter? *International Journal of Sociology*. Vol. 36. No. 1. pp. 28–45.
- Veres V. (2014): Társadalmi rétegződés és anyagi-jövedelmi különbségek Magyarországon és az erdélyi magyarság körében. *Szociológiai Szemle*. 24. évf. 2. sz. 4–46. old.
- Veres V. (2015): *Népességszerkezet és nemzetiség – Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.